

Ибраимова Ж.Т.

**Кыргыз мамлекеттик юридикалык академиясынын
мамлекеттик тил кафедрасынын
ага окутуучусу**

Макалага карата кыскача мүнөздөмө.

Укук билими бардык эле жарандар үчүн, ар түрдүү кесиптеги кызматкерлер үчүн, кала берсе карапайым дыйкан үчүн да абдан керек жана чоң мааниге ээ. Айрым жарандар өз укуктарын билбей көп убараланууда. Ал эми бул кесиптин ээлерин Кыргыз Мамлекеттик Юридикалык Академияда жогорку деңгээлде даярдап чыгарышат. Мамлекеттик тил кафедрасында мамлекеттик тилди укуктук тармакта кесипке багыттап окутушат. Бирок ар кандай маселелер чыкпай койбойт. Келечектеги мамлекеттик кызматкер мамлекеттик тилди тийиштүү деңгээлде билүүгө тийиш. Мамлекеттик тилди укуктук тармакта окутуунун айрым маселелери бул материалда көрсөтүлгөн.

Мамлекеттик тилди укуктук тармакта окутуунун айрым маселелери.

Укук билими бардык эле жарандар үчүн, ар түрдүү кесиптеги кызматкерлер үчүн, кала берсе карапайым калк үчүн да абдан керек жана чоң мааниге ээ.

Кыргыз тили – Кыргыз Республикасынын мамлекеттик тили катары бардык жогорку окуу жайларында милдеттүү түрдө окутулуп келүүдө. Мамлекеттик тил катары кыргыз тилин окутууда ар кандай усул-ыкмаларды, учур талабына ылайык жаңы технологияларды колдонуу бүгүнкү күндүн талабы экени шексиз. Бул багытта эмгектенген мугалимдер, окумуштуулар бүгүнкү күндө Мамлекеттик тилди окутуунун ар кандай усул-ыкмаларын студенттердин кызыкчылыгын эске алып окутуунун ар түрдүү формаларын сунуштоодо. Алсак КМЮАда мамлекеттик тилди окутуу боюнча электрондук окуу куралы иштелип чыгып учурда студенттер пайдаланууда. Бул мезгилдин талабы болуп жатат. Бул электрондук окуу куралы укук тармагында билим алып жаткан студенттер үчүн ылайыкташтырылып жазылган. Анда укуктук терминдер, юридикалык багыттагы тексттер, грамматикалык тема боюнча көнүгүүлөр, тесттик суроо-жооптор жана башка кызыктуу материалдар киргизилген.

Студенттер кыргыз тили сабагы менен мурунтан тааныш башкача айтканда, орто мектепке он бир жыл окуп билим алышты. Ошол орто мектепте алган билимин жогорку окуу жайында андан ары өркүндөтүү менен кесиптик багытта окутуу биринчи максат. Мамлекеттик тилдин адабий нормаларын өздөштүрүү менен кесиптик багытта да, башка багытта да сабаттуу жазууга үйрөтүү негизги милдеттердин бири. Мамлекеттик тилди туура колдонуу аркылуу өз оюн так, туура, таасирдүү жеткире билүүгө үйрөтүү да некутуучулардын милдеттери. Буларды туура, так үйрөнүү үчүн студенттер төмөнкүлөрдү да билиши зарыл.

Сөз маанилерин, алардын өз-ара маанилик карым-катнаштарын, сөз айкаштарын, орфография, орфоэпияны, сүйлөмдөрдүн жөнөкөй жана татаал түзүлүштөрүн, сөздөрдүн лексикалык маанилерин, укук терминдеринин түшүндүрмөлөрүн жана башкаларды абдан жакшы өздөштүрүшү керек. КМЮАда дээрлик бардыгы укук тармагындагы адистер даярдалат. Ошондуктан мамлекеттик тилди кесипке багыттап окутабыз. Тактап айтканда укук терминдерин көп колдонуп, алардын түшүндүрмөлөрүн үйрөнүп, ошол укук терминдери менен сүйлөм жана тексттерди, чакан дилбаяндарды жазып үйрөнүшөт. Ошондой эле юридикалык багыттагы тексттерди окуп, өз түшүнгөнүн эне тилинде туура, так айтып берүүгө аракеттенишет. Айрым учурда кээ бир укуктук терминдерди колдонууда түшүнбөстүктөр да келип чыгат. Студенттер окуу жайын бүткөндөн кийин 50 пайызы шаар жеринде калса, 50 пайызы облустарга, райондорго, айылдарга барышат.

Калктын көпчүлүгү кыргыз тилинде сүйлөп, кыргыз тилинде иш алып барат. Өзгөчө айыл жериндегилер. Ошондуктан бүтүп жаткан укук тармагындагы кадырлар кыргыз тилинде иш алып барышы талап кылынат. Жогорку соттун төрөайымы Жаңыл Алиева өз сөзүндө; " Сот системасы өз ишин мамлекеттик тилде жүргүзөт жана сот процесстери да кыргыз тилинде өтөт . Бул мамлекеттик тилге болгон камкордук жана карапайым элге түшүнүктүү да болот",- дейт. Акыркы учурларда укук тармагы боюнча көптөгөн сөздүктөр жарык көрдү. Алсак Ч.Арабаев тарабынан түзүлгөн «Граждандык укук боюнча юридикалык терминдердин сөздүгү», К.Курманов, К.Бодобаевдер түзгөн «Кылмыш-жаза укугу боюнча түшүндүрмө сөздүк», «Укук» энциклопедиясы ЮСАИД долбоорунун колдоосу менен «Юридика аталгалары менен түшүнүктөрүнүн түшүндүрмө сөздүгү» жана башкаларды айтууга болот.

Келечекте мамлекеттик тилди мыкты билген адистерди даярдоо үчүн кыргыз тилин окутуучу мугалимдер чыгармачылык менен иш алып баруусу зарыл. Ошондой эле мамлекеттик тилди 3-4 курска чейин окутуп мамлекеттик экзамен берсе жакшы болоор эле, башкача айтканда келечектеги адис мамлекеттик тилди мыкты өздөштүрүп кеткенге жетиштүү убакыт болоор эле.

Мен өз практикамада көргөндөй 1-2 курста укук терминдери менен иштеп ар кыл темада текст, диалог, дилбаяндарды жаздырам. Студент абдан жакшы өздөштүрүп калат. «Соттун чечими», «Сот процесси», «Калыс сот», «Күчтүү адвокат», «Тергөөчү» ж.б. ушул сыяктуу көптөгөн темада тренингдерди, дискуссия сабагын, инсценировка сабактарын өтөм. Бул студенттердин кызыгуусун артырбай койбойт.

Жогорку Кенеште, Адилет министирлигинде иш кагаздарынын түп нускасын адегенде мамлекеттик тилде даярдап, андан кийин расмий тилге которуу демилгесин колго алып жатышкандыгы жакшы саамалык.

Мамлекеттик тилге 20-жыл толду деп бардык Кыргызстандыктар белгилеп, эмне иштер жасалды деген суроо туулат. Албетте, эч нерсе жасалган жок дегенден алысмын. Бир топ жакшы иштер жасалды. Жер-жерлерде иш-кагаздары кыргызча жүргүзүлүп, көрнөк-жарнактар эне-тилинде жазылып, аскер буйруктары кыргызча берилип, көпчүлүк чогулуштар эне тилинде өтүп жана башка көп иштер жүрүп жатат. Мамлекеттик тил боюнча улуттук комиссия да көп иш-чараларды жүргүзүштү жана атайын 20-жылдыкка карата атайын программа иштеп чыкты. Ушул программанын негизинде КМЮАда да көптөгөн иш-чаралар жүргүзүлдү.

Студенттер арасында мамлекеттик тилге арналган көркөм окуунун сынагы өтү, эне тилине арналган дилбаяндардын сынагы, дубал газеталардын сынагы өтүп жеңүүчүлөргө ардак грамоталарды ректор К.Керезбеков өзү тапшырды. Эне тили үчүн күйгөн, кыргыз элинин патриот акын-жазуучулары менен КМЮАда жолугушуу абдан кызыктуу өтүп, студенттер кызыккан суроолорун берип, кызыктуу канаттандыраарлык жооп алышты. Кыргыз тили-Манас тили дегендей белгилүү манасчы Уркаш Мамбеталиев менен да жолугушуу өтү. Ар бир кыргыз баласы «Манас» эпосун окуп, андагы кыргыз тилинин бай сөз берметтерине, көркөм сөз каражаттарына сүңгүп кирип, сугарылса, албетте, эне тилин билбей, урматтабай коюшу мүмкүн эмес.

Бүгүнкү күндө техника абдан өнүккөн заман. Мурункудай азыркы студенттер адабий китептерди, газета, журналдарды окушбайт. Анын ордуна бардык маалыматтарды интернеттен билип алышат. Мамлекеттик тилибизге мамлекеттик тил күнү гана көңүл бурбастан күн сайын көңүл бурулса албетте, алга жылат эле.

2009-жылы мамлекет тарабынан «Көчмөндөр цивилизациясы жана келечек» деген аталыштагы концепцияны жарыялашкан эле. Анын алкагында элибиздин маданиятын, тилин, каада-салттарды жандандыруу жана өнүктүрүү маселеси каралган. Ошондой эле ааламдашуу толкунунан улуттук өзгөчөлүгүбүздү, биринчи кезекте эне тилибизди сактап өнүктүрүү биринчи максат экендиги айтылат. Анда кала берсе айыл-кыштактарга чейин интернет киргизүү керек экендиги айтылып, интернетти кыргызчылабай, кыргыз тилинде сапаттуу электрондук продукция чыгарбай туруп, кыргыз тилин жакшыртуу жагы кыйын экендиги тууралуу бир топ манилүү сөздөр айтылган.

Албетте, кыргыз тилине болгон камкордук мамлекеттик денгээлде талапка ылайыктуу болушу керек эле. Тилекке каршы андай болбой жатат. Эң жөнөкөй бир мисал келтире кетейин. Кеп чынынан бузулбайт дегендей, алгач мамлекет башчылары эне тилинде эркин сүйлөп, эне тилинде иш алып баруусу керек. Ушунун өзү эле калкка, жаштарга эң чоң манилүү сабак болот. Ар бир адам кандайдыр бир денгээлде мамлекет башчыларынан үлгү-сабак алышат десем жаңылбайм.

Мамлекеттик тилдин 20-жылдыгын белгилеп жатып эне тил үчүн күйгөн патриот инсандарыбызды эстебей коюу мүмкүн эмес. Кыргыз элинин көрүнүктүү акын, жазуучусу, коомдук ишмери Камбаралы Бобулов кыргыз тил коомун түзүп, өзү төрагалык кылып эне тилин өнүктүрүү боюнча жасаган иши абдан зор жана анын жасаган иштери элдин эсинде болсо керек. К.Бобулов Жогорку Кенеште депутат болуп турган кезинде орус тилинде сүйлөгөндөргө эскертип мамлекеттик тилде сүйлөөсүн талап кылып турчу. Парламенттегилер да мамлекеттик тилде сүйлөгөнгө көнүп кетишкен бул Бобуловдун эмгеги эле. Аракет кылсса берекет, дегендей аракеттин жыйынтыгы жаман болбойт.

Келечектеги мамлекет башчыларын, мамлекеттик кызматкерлерди, коомдун интелегенттерин даярдоо мугалимдердин, окутуучулардын милдети экендиги шексиз. Студенттерге өзгөчө юрист-студенттерге укук тилинде сүйлөй билүүсү жана жаза билүүсү бүгүнкү күндүн талабы. Ар бир мыйзам же мамлекеттик манилүү документ алгач мамлекеттик тилде жазылса

элге жеткиликтүү болор эле. Ошондуктан ар бир юрист мамлекеттик тилде сүйлөй да, сабаттуу да жаза билүүсү керек. Мамлекеттик тилди окутуучу мугалим чыгармачылык менен изденип студенттерге эне тилин терен, сабаттуу үйрөтүшү абзел. Жадатма сабак өтүүдөн алыстап интерактивдүү, иновациялык усулдук-ыкмаларды пайдалануу мезгил талабы.

Мен өз практикамдан бир мисал келтирип өтйүн. Сынчыл ойломдун негизинде РАФТ-технологиясы боюнча төмөнкүдөй сабак өтүүгө болот. РАФТ- мындай болуп чечилет.Р-роль, А-аудитория, Ф-форма, Т-тема. Студенттер чакан топторго бөлүнүшөт. Каалаган ролду, теманы, форманы тандап өз чыгармачылыктарын көрсөтүшөт, тактап айтканда роль аткарышат.

Роль	Сот	Журналист
Аудитория	Сот залы	Эл, калк, коом
Форма	Сот процесси	Тегерек стол
Тема	Кылмыш ишин кароо.	Мамлекеттик тил.

Мисалы биринчи топ соттун ролун тандап, сот залында соттун жүрүшүн аткарып беришет. Студенттер ар бир рольдун мисалы адвокаттын, тергөөчүнүн, соттун, кылмышкердин, күбөлөрдүн жана башкалардын ролун, сүйлөй турган сөздөрүн, тексттерин берилген убакытта даярданышат да аткарып беришет. Сабак оюн түрүндө болуп кызыктуу өтөт. Ушул ролдон соттун чечимин студенттин жазганын мисал кылып берсем.

Адылов Болоттун бардык иш материалдарын анализдеп, күбөлөрдүн, соттолуучунун жана эксперт-психологдун көрсөтмөлөрүн угуп, тактап сот өзгөчө ырайымсыздык, мыкаачылык менен жасаган кылмышы үчөн Адылов Болот Акматович Кыргыз Республикасынын КЖКнин 97-беренесинин 2-бөлүгүнүн 1,3,6- пункттары боюнча өмүр бою эркинен ажыратылсын!

Бул соттун акыркы чечими гана болду. Ал эми ар бир ролду аткаруучу туура келе турган укуктук терминдерди пайдаланып тексттерди түзүшөт. Студенттер сот процессинин жүрүшүн телевизордон көргөндөрү боюнча, өз түшүнгөндөрү боюнча аракеттенип аткарышат. Адистиги боюнча атайын предметтер 3-4-5 курстарда өтүлөт. Аракеттердин натыйжасында студенттер мамлекеттик тилди мыкты өздөштүрүп калышат. 3-4-5 курстарда мамлекеттик тил сабагы кирбегендиктен калган предметтердин бардыгы, лекциялар, семинарлар, курстук иштер, дипломдук иштер орус тилинде болгондуктан кыргыз тилинен алыстоого туура келет. Ошондуктан айрым сабактарды мамлекеттик тилде өтүүгө кантип болбосун. Айрым студенттер мамлекеттик тилде дипломдук иштерди жактаса да эң жакшы

болоор эле . Бул студентин мамлекеттик тилге болгон жөндөмүн, кызыгуусун пайда кылбай койбойт. Мамлекеттик тилди келечектеги адистер жакшы билиш үчүн колдон келген мүмкүнчүлүктөрдү пайдалануу керек. Мамлекет менен мамлекеттик тилди бөлүп кароого мүмкүн эмес. "Эне тилин билбеген эси жогун аныктай, эне тилин билбеген элдин сүйүп жарытпайт" деген кыргыз элинин накыл кеби бекер айтылбаса керек. Мамлекеттик тилдин өсүп-өнүгүшүнө ар бир жаран өз салымын кошушу керек.

Эне тилдин ээси-эл демекчи кыргыз эли барда албетте, эне тили да бар. Кыргыз мамлекетинин кенчи болгон мамлекеттик тилибиздин келечеги кең болсун!